

Далибор Б. Ђукић
Универзитет у Београду
Правни факултет у Београду
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs

Раде В. Кисић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
rkisic@bfspc.bg.ac.rs

СВЕТИ И ВЕЛИКИ САБОР У КОНТЕКСТУ УСТАНОВЕ САБОРНОСТИ – ЦРКВЕНОПРАВНА И ЕКУМЕНСКА ПЕРСПЕКТИВА*

Сажетак: Припреме за Свети и Велики Сабор Православне Цркве који је одржан на Крију 2016. године представљају савремен израз установе саборности. Аутори су у раду направили компаративни приказ црквеноправне и екуменске перспективе ове установе са циљем да идентификују сличности и разлике у саборној свести Цркве. Основна хипотеза рада састоји се у ставу да све припремне радње и окуљања представљају Православних Цркава са циљем организације Светио и Великог Сабора представљају фазу у развоју установе саборности. У првом делу рада указано је на изузетну флексибилност ове установе која се лако прилађавала различитим црквеним потребама и друштвеним околностима, као и на то да саборност представља основну институцију на којој почива црквена организација од парохијској и манастирској до универзалној, тј. васељенској нивоа. У другом делу рада представљени су припремни сабори и проблематика са којом су се они суочавали. Очигити закључак рада могао би се резимирати у ставу да је установа саборности у Православној Цркви превазишла свој црквено-правни значај, који ће увек бити неутитан, и да је добила своју екуменску перспективу чиме је постала фактор савремених међуцрквених и међуверских односа.

Кључне речи: саборност, Кријски сабор, помесни сабори, васељенски сабори, предсаборске конференције.

* Рад представља прилог стратешком пројекту „Идентитетски преображај Србије” за 2020. годину.

1. УВОД

„Историјски усуд и удес свих Православних Цркава, без изузетка, у протеклим вековима учинио је да се за једно време потисне саборска пракса ширих размера. Стога предстојећи „Свети и Велики Сабор“ има непророчиви значај за обнову саборног и канонског самосазнања у нашој Цркви”¹, изјавио је Епископ западноамерички Максим у интервјуу датом *Полиници* уочи одржавања Сабора на Криту 2016. године. Поменути историјски усуд тиче се чињенице да Православне Цркве вековима нису имале једну такву врсту сабрања као што је критски Сабор.² Разлоге овог усуда не треба тражити у слабљењу саборне свести јер је та свест била жива и пројављивала се на локалном и помесном нивоу, иако њено пројављивање на васељенском нивоу није било могуће захваљујући пре свега друштвено-политичким факторима. Међутим, почетком двадесетог века у Православним Црквама сазрева спознаја о неопходности пројаве саборне свести и на васељенском нивоу односно спознаја о неопходности сазивања једног свеправославног сабора. Већ на самом почетку припрема за Сабор искрсла су питања о карактеру односно о црквеноправном статусу будућег Сабора, тј. о његовом месту у контексту црквених сабора првог миленијума. Стога ће први део овог рада бити посвећен појму саборности и настанку и развоју институције саборности (односно сабора) у првим вековима хришћанства. Саборна свест ране Цркве пројављивала се сазивањем сабора на различитим нивоима црквеног организовања и стицање увида у саборну праксу ране Цркве представља предуслов за правилно разумевање значаја и места Светог и Великог Сабора.

Међутим, поред укоренености у вишевековну праксу ране Цркве, критски Сабор представља и рефлексiju савремених изазова, што доктринарних што црквеноправних, са којима су помесне Православне Цркве биле суочене у XX односно XXI веку. Вишедеценијске припреме за Сабор не могу се посматрати само као последица комплексних друштвено-политичких прилика и промена већ су оне биле условљене и потрагом за начинима пројаве саборне свести Православне Цркве у сада сасвим новим животним околностима и то након вишевековне принудне „паузе” у сазивањима сличних сабора. Пажљиво проучавање тока саборских припрема открива не само црквеноправне изазове, са којима су Православне Цркве биле суочене, него и развој по питању разумевања појмова као што су аутокефалија, аутономија, примат, саборност, еклисиолошки идентитет, итд. Бројна питања која су се појављивала током припреме као што је нпр. питање формирања управ-

¹ Епископ западноамерички Максим, *Дневник са Сабора*, Лос Анђелес 2016, 13.

² Епископ браничевски Игнатије, „Саборност и свхристијско јединство Цркве”, *Свети и Велики Сабор. Учешће и сведочење Српске Православне Цркве*, Цетиње – Београд 2017, 374.

них структура на свеправославном нивоу, сведоче дакле, са једне стране, о потреби за изналагањем нових модуса међуправославне сарадње, али са друге стране, сведоче и о потешкоћама које се јављају када православни треба да говоре једним гласом. Због тога ће у другом делу рада бити сажето представљен процес припреме за Сабор са нагласком на поједине црквено-правне и екуменске елементе. Екуменски елементи су значајни не само због тога што настанак екуменског покрета даје импулс и за чвршће међусобно повезивање православних него и због тога што је цео процес припрема у значајној мери обележила проблематика односа Православне Цркве према другим хришћанима.

У трећем и закључном делу рада Свети и Велики Сабор Православне Цркве ће бити сажето размотрен и позициониран у контексту сабора ране Цркве, посебно узимајући у обзир све околности у којима је сазван и одржан као и црквеноправне одредбе које су одредиле његов ток и начин. Поред тога, у закључном делу рада биће сумирани и екуменски аспекти саборских припрема као и самог Сабора.

2. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ О ПОЈМУ САБОРНОСТ

Саборност (или синодалност) спада међу црквеноправне установе које своје зачетке имају у организацији првобитних хришћанских заједница. Термин сабор се у црквеноправној литератури најчешће користи као *terminus tehnicus* којим се означава орган црквене управе у чијем раду учествују епископи. У питању је (донекле) успешан превод грчког термина синод (σύνδοξ). Реч *σύνδοξ* је сложеница састављена из префикса *σύν*-са и именице *οδός*-пут, што би у буквалном преводу значило сапутништво, следбеништво, састајање или окупљање.³ У античкој Грчкој тим термином означаван је долазак, окупљање, састанак, савет или скуп грађана чија је сврха решавање питања од општег интереса и доношење неопходних одлука.⁴ Иако се појам синод не сусреће у Новом завету, веома рано се појављује у хришћанској књижевности. Ради се о полисемичној речи, чије значење је зависило од контекста у којем се користи.⁵ Чињеница да се под појмом синод

³ Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 2002, 1709. N. P. Tanner, *The Councils of the Church: A Short History*, New York 2001, 3. Истоветан став заступа и Јеротеос Влахос: Ιερόθεος Βλάχος, „Τό συνοδικό καί ιεραρχικό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας ὡς χάρισμα”, *Θεολογία* 2/2009, 68.

⁴ Βασίλειος Σταυρίδης, *Ο συνοδικός θεσμός εις το Οικουμενικόν πατριαρχεῖον*, Θεσσαλονίκη 1986, 17.

⁵ Појам синод сусреће се у значењу скупа хришћана окупљених ради вршења свете евхаристије: „ὁ Χριστὸν μὴ δεξάμενος ὡς ἀθετήσας τὸν πατέρα λογισθήσεται, διό τῆς ἀγαθῆς βασιλείας ἀποβλήθησεται. οὐ εἵνεκεν πειρᾶσθε κατὰ πάσας συνόδους ἔρχεσθαι” Климент Римски,

може подразумевати скуп свих хришћана, евхаристијска заједница или скуп епископа који врши црквену власт указује да саборност, као битно својство Цркве, произилази из саме њене природе „која није ништа друго до света евхаристија”.⁶

У овом делу рада ће бити приказана еволуција института саборности са посебним акцентом на његов значај у обликовању и функционисању црквене управе и канонског устројства Цркве у целини. Као што је то уобичајено приликом проучавања других тела и органа, пажња је усмерена на два основна питања која се тичу црквених сабора: који је састав сабора и које су његове надлежности. Из одговара на ова два питања проистичу друга споредна питања попут: међусобног односа различитих сабора, начина сазивања и одлучивања и др. Главна хипотеза изнета у овом делу рада је да саборност представља основни институт на којем почива црквена организација, али и Црква уопште.⁷ Појавни облик тог института временом се мењао, омогућавајући Цркви да се прилагоди различитим историјским околностима. Овде се указује на изузетну флексибилност института саборности, као и на то да на њему почива устројство целокупне Цркве од парохијског и манастирског до универзалног, тј. васељенског нивоа.

2.1. Настанак и развој института саборности у првим вековима хришћанске цркве

У православној литератури се саборски начин решавања спорних питања у Цркви везује за Нови завет, при чему поједини аутори зачетке ове

Посланица Јакову, J. P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Patrologiae Graecae*, tomus 2, Paris 1886, (у даљем тексту PG), 53A. Исти термин може имати доста шире значење и означавати једну помесну цркву или пуноћу цркве као заједнице свих хришћана: „Παντελῶς ἀπὸ τοῦ συνεδρίου ἡμῶν καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν συνόδου ἀπεκλείσθης, ἐάν μὴ εὐθέως τὰ κακῶς εἰρημένα διορθωθῇ”. *Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ πάπα Ρώμης Κελεστίνου πρὸς Νεστόριον*, E. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, Berolini- Lipsiae 1927, tomus 1, volume 1, pars 1, 80, 11- 12. Занимљиво је да папа Калестин прави разлику између скупа епископа који означава термином *синегрион* и скупа свих хришћана који означава термином *синод*. И на крају тим истим појмом означаван је скуп епископа: једне помесне цркве, свих помесних цркава, као и скуп епископа који се затекну у граду (месни или домаћи, а у литератури познатији као ендимуса синод). Истим термином се у христологији означава сједињеност две Христове природе: „ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ ἐξ ἀτελῶν πραγμάτων τὸ εἶναι δέχεται, ἀλλὰ τελείων φύσεων ἐν ἑαυτῷ σύνοδον δεῖκνυσι”. Μ. Αθανάσιος, *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον ὑποδείγματος*, PG, tom. 26, 1233B. Вид. Αλέξανδρος-Σταύρος Σαλμάς, *Η Συνοδικότης της Εκκλησίας με βάση τα Πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων*, Θεσσαλονίκη 2007, 11-16.

⁶ Порфирије Перић, „Православно поимање синодалности/саборности Цркве”, *Богословска смисла* 86/2016, 303.

⁷ Као што је правилно и сликовито указао Димшо Перић: „Без саборности Црква не би била Црква”, Д. Перић, *Црквено право*, Београд 2006, 40.

установе налазе у јеванђељима.⁸ Пошто тема овог дела рада није тумачење и егзегеза новозаветних текстова, биће довољно само напоменути да саборско устројство Цркве има своје утемељење у Христовом учењу о Цркви које је садржано у новозаветним књигама. Међу ауторима постоји скоро општа сагласност да се првим важнијим сабором који представља архетип свих потоњих сабора у Цркви сматра Апостолски сабор, одржан половином првог века у Јерусалиму.⁹ Сва доступна сазнања о овом сабору потичу из 15. главе Дела апостолских која се може сматрати неком врстом записника са седнице тог сабора.¹⁰ Из сачуваног текста се види да је реч о *ad hoc* телу сазваном због потребе да се донесе коначна одлука о примени Мојсијевог закона на хришћане. Проблем примене старозаветних прописа о обрезанју појавио се у Антиохијској Цркви. На који је начин сабор сазван, ко га је сазвао и да ли је и ко њиме председавао није могуће са сигурношћу утврдити.¹¹ Због истакнуте улоге коју је имао током расправе, поједини аутори закључили су да је апостол Јаков председавао овим сабором.¹² У прилог овом ставу иде и чињеница да се од 21. главе Дела апостолских фраза „апостоли и презвитери” замењује конструкцијом „Јаков и презвитери”. Из текста се види да су сабору присуствовали апостоли, презвитери, и „мноштво” под којим се вероватно подразумевала месна Црква. У расправи и у доношењу одлука учествовали су само апостоли и презвитери.¹³ Одлука сабора којом

⁸ Епископ Атанасије Јевтић сматра да Тајна вечера и силазак Светог Духа на апостоле на дан Педесетнице представљају прве саборе и основ црквене саборности. Αθανάσιος Γεβτις, „Παράδωσις καὶ ἀνανέωσις ἐν τῷ θεσμῷ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων”, *Συνοδικὰ* 1/1976, 68. Исти став преузимају и поједини грчки аутори. Вид. Β. Σταυρίδης, 25. Β. Φιδας зачетке саборности налази у Христовим речима: „Опет вам заиста кажем: Ако се два од вас сложе на земљи у било којој ствари за коју се узмоле, даће им Отац мој који је на небесима. Јер гдје су два или три сабрана у име моје, ондје сам и ја међу њима” (Мт. 18, 19-20). Вид. Βλάσιος Φειδᾶς, *Ιστορικοκανονικά καὶ ἐκκλησιολογικά προϋποθέσεις ἐρμηνείας τῶν ἱερῶν κανόνων*, Αθήναι 1972, 25.

⁹ П. Перић, 302; Ιωάννης Ζηζιούλας, „Ο συνοδικός θεσμός-Ιστορικά, ἐκκλησιολογικά καὶ κανονικά προβλήματα”, *Θεολογία* 2/2019, 8; Β. Σταυρίδης, 25; Β. Φειδᾶς, 26;

¹⁰ Међу ауторима не постоји сагласност око питања да ли су у овом периоду црквене историје вођени записници о одржаним седницама сабора. За више информација вид. Β. Σταυρίδης, 30.

¹¹ Β. Φιδας износи теорију да је помесни сабор Цркве у Антиохији донео одлуку да пошаље Павла и Варнаву у Јерусалим како би Мајци Цркви представили проблем који се појавио. Дакле, помесни сабор у Антиохији је својим захтевом покренуо поступак сазивања Јерусалимског сабора. Β. Φειδᾶς, 26.

¹² П. Перић, 302; Veselin Kesich, „The Apostolic Council at Jerusalem”, *St. Vladimir's Seminary quarterly* 3/1962, 112.

¹³ Због непрецизности и контрадикторности, текст оставља могућност различитих тумачења. Наиме, под „мноштвом” се могу подразумевати само апостоли и презвитери (што би било у складу са наводима из Дап 15,6) или месна Црква. Ι. Ζηζιούλας, 9, фн. 11. У сваком случају, у литератури не постоји спор око чињенице да су одлуке доносили и у расправама

су хришћани ослобођени од обавезе поштовања Мојсијевог закона донета је консензусом, а не већином гласова и достављена је Антиохијској Цркви преко апостола који су у њу упућени. Дакле, први познати сабор у историји хришћанске Цркве био је састављен од апостола и презвитера, одлуке су доношене консензусом и његова надлежност је била општа и неодређена: свако питање од значаја за одређену црквену заједницу било је могуће изнети пред овакву врсту сабора. Прецизне и утемељене податке о начину сазивања сабора и поступку вођења његових седница није могуће пронаћи.

У Новом завету се може идентификовати још једна врста сабора. То су окупљања на нивоу месне (локалне) Цркве о којима су информације сачуване у посланицама Св. апостола Павла.¹⁴ Реч је о саборима које су чинили месна Црква (хришћани одређене области) заједно са апостолом који је очигледно имао истакнуту улогу у доношењу одлука. Овакав облик саборности, који је био уско повезан са светом евхаристијом, опстао је током читавог I века. Трагови постојања тих сабора забележени су у делима апостолских отаца: Игњатија Антиохијског и Поликарпа Смирнског.¹⁵ Они у својим посланицама користе различите термине попут синедрион (*συνέδριον*) и савет (*συμβούλιον*). Реч је о телу које су сачињавали епископ као председавајући (*προκαθήμενον του επισκόπου*) и његови презвитери. Како се види из извора, управо такав један епископски савет (епископ са презвитеријатом) одлучивао је о избору лица за рукоположење. Даљи ток развоја института саборности све до половине другог века није могуће реконструисати због недостатка извора.¹⁶

учествовали само апостоли и презвитери. А. Γεβτις, 76; П. Перић, 303; В. Σταυρίδης, 27; I. Ζηζιούλας, 9.

¹⁴ Један од примера је 1 Кор 5, 1-6, 12-13. Више о ставовима у вези са том врстом сабора вид. П. Перић, 302; I. Ζηζιούλας, 10; В. Σταυρίδης, 28; А. Γεβτις, 76. Занимљиво је да В. Фидас за све ове саборе, заједно са јерусалимским и антиохијским, користи термин (по)месни сабор (*τοπική σύνοδος*). В. Φειδάς, 26-27. Реч је, по свему судећи, о усиљеном покушају да се неки потоњи обрасци црквене управе пресликају на првобитне хришћанске заједнице.

¹⁵ В. Фидас трагове саборског уређења Цркве налази и у посланицама Климента Римског и Дионисија Коринтског. Разлог се налази у његовом ставу да се саборност не испољава само на ванредним саборима који су сазвани ради решавања одређеног питања, већ да се она пројављује у сваком акту, тј. делу (*ενέργεια*) епископа, који делују као представници цркава које се налазе под њиховом управом, „ради потврђивања или васпостављања заједнице у правој вери и љубави”. Βλάσιος Φειδάς, *Προποθέσεις διαμορφώσεως του Θεσμού της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, Αθήναι 1969, 42. Овако широко дефинисан институт саборности може се прихватити само под условом да сви поступци и акти епископа представљају спровођење одлука претходно одржаних епископских сабора (терминологијом Св. Игњатија Антиохијског: *συνέδριον του επισκόπου*). Коментари на текстове апостолских отаца: Νίκος Νικολαΐδης, *Αποστολικοί Πατέρες, Γραμματολογική και Θεολογική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2002, 175-292.

¹⁶ А. Јевтић износи став да су у том периоду црквене историје епископски савети замењени саборима у којима су учествовали епископ и њему суседни епископи (који су га рукоположили). Временом је због појаве јереси дошло до преноса свих надлежности на

2.2. Митрополитански помесни сабори

Међу ауторима постоји општа сагласност да је појава разних јереси допринела развоју института саборности у хришћанској Цркви. Један од првих хришћанских историчара Јевсевије Кесаријски сачувао је податак о честим окупљањима хришћана у време борбе са монтанистичком јереси. Како се из његовог сведочанства види, то нису била само окупљања верних, већ су одржаване расправе (*τοὺς προσφάτους λόγους ἐξετάσαντων*) и доношене су одлуке.¹⁷ Доста детаљније Јевсевије Кесаријски описује саборе одржане крајем другог века поводом спора о датуму прославе Пасхе. Он наводи да су тада одржани синоди и скупови епископа (*σύνοδοι δὴ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων*).¹⁸ Нажалост, нису сачувани прецизни подаци о саставу и надлежностима ових сабора. Зна се да су саборима присуствовали искључиво епископи из одређене државне административне јединице или одређеног географског подручја. Председавао им је епископ метрополе, тј. највећег града којем су гравитирали сви градови и места из којих су остали епископи долазили. Одлуке су, по правилу, доношене консензусом иако је вероватно поступано другачије када консензус није било могуће постићи.¹⁹ На основу доступних текстова могу се извући општи закључци о институту саборности у овом периоду црквене историје. Најпре, сабори су често одржавани и постали су део живота Цркве. Из богате кореспонденције између сабора види се да је кроз размену саборских аката изражавано јединство свих (по)месних Цркава. У трећем веку саборско одлучивање примењује се у свим областима где се појавила хришћанска Црква. Саборе су сазивали епископи, при чему се у изворима сусреће диференцијација између сабора у чијем раду су учествовали само епископи и сабора којима су присуствовали епископи и презвитери.²⁰ По први пут се спомињу сабори на којима учествују епископи из више римских провинција, који се у неким изворима називају великим саборима епископа (*ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις*).²¹ У једној од посланица сачуван је податак о сабору који је редовно одржаван једном годишње,

епископски савет. Иако делује да је оваква еволуција института саборности могућа и логична, не може се прихватити без озбиљних резерви јер се не заснива на релевантним историјским изворима из прве половине другог века, већ подсећа на потоњу саборску организацију Цркве. Вид. А. Γεβτις, 76-77. Сличан став много раније у домаћој литератури изнео је Н. Милаш. Вид. Никодим Милаш, *Православно црквено право*, Мостар 1902, 426.

¹⁷ Ευσέβιος ο Καίσαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5, 16, 10. Доступно online: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/history/eysebios_ecclesia_historia.htm, 10. децембар 2020.

¹⁸ *Ibid.* 5, 23, 2.

¹⁹ Β. Σταυρίδης, 33-34.

²⁰ Ευσέβιος ο Καίσαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6, 23.

²¹ *Ibid.*, 7, 5, 4. Постоји теорија да су ове саборе сазивале истовремено епископије из више провинција. Β. Σταυρίδης, 36.

а који су чинили презвитери и предстојатељи (*προϊστάμενοι*).²² Дакле, током другог века постепено се уобличава саборни систем управе у Цркви, у трећем веку он добија јасне обресе, док појава тзв. великих сабора представља припрему и увод у епоху помесних и васељенских сабора.

Помесни сабори су сабори епископа једног дела васељенске Цркве, тј. епископа једне или више аутокефалних митрополија.²³ У њиховом раду учествују искључиво епископи и то оних епархија које припадају истој црквеној административној јединици—митрополији, чије су се територијалне границе поклапале са границама одређене државне (политичке) административне јединице—провинције. Епископ метрополе (митрополит) сазивао је помесне саборе, позивао епископе на седнице и председавао је седницама. Канонима су предвиђене казне за епископе који се не одазову митрополитовом позиву, као и казне за митрополита који занемари да сазове сабор епископа. Трулски сабор прописао је да ови сабори треба да се одржавају најмање једанпут у години.²⁴ Минималан број чланова сабора да би његове одлуке биле пуноважне је три: митрополит и два епископа.²⁵ Изузетак су одредбе 12. правила Картагенског сабора којима је предвиђено да се епископу може судити једино у присуству најмање 12 епископа. Међутим, ово правило није доследно примењивано ни пре, ни након његовог потврђивања на Трулском сабору.²⁶

Границе надлежности помесних сабора најбоље је изразио Н. Милаш: она се простире на све послове који се тичу одређене црквене области (митрополије), а који превазилазе надлежност епископа у његовој епархији.²⁷ Конкретно, у надлежност помесних сабора спада: избор и постављење епископа, оснивање нових епископија и управа црквеном имовином.²⁸ У складу са правом хиротоније (*ius ordinandi*) ови сабори су имали и судску власт. У првом степену помесни сабор је судио кривице епископа, међусобне несугласице између епископа у вези са границама њихове јурисдикције, као и несугласице између клирика и лаика са једне и епископа са друге стране. Помесни сабори су у другом степену решавали по жалбама против одлука епископских судова.²⁹ Ови сабори престали су да се састају крајем XII века о чему сведоче и средњовековни коментатори свештених канона Зонара и Валсамон.³⁰

²² В. Σταυρίδης, 36.

²³ Сергије Троицки, *Црквено право*, Београд 2011, 79.

²⁴ Ап. 34, I вас. 4,6, IV вас. 19, VI вас. 8, VII вас. 6, Картаг. 13, 17, 23, 39, 73, 85, Сар. 6. Антиох. 9, 16. 19, 20. Превод канона на српски језик: Атанасије Јевтић, *Свешћени канони Цркве*, Београд 2005.

²⁵ Н. Милаш, 339. Ант. 16, 20.

²⁶ Н. Милаш, 339.

²⁷ *Ibid.*, 338.

²⁸ I вас. 4, IV вас. 28, VII вас. 3, Картаг. 29, 98, Антиох. 25.

²⁹ Ап. 37, I вас. 5, IV вас. 28, VII вас. 3, Сар. 14, Антиох. 6, 12, 20.

³⁰ В. Σταυρίδης, 64-65.

2.3. Велики сабор и дијецезални сабор

Посебан вид сабора био је велики сабор (*μεῖζων σύνοδος*) у чији састав су улазили епископи из више провинција. Иако је тешко утврдити да ли је реч о новини или о пракси која је постојала пре његовог одржавања, чињеница је да се канонски прописи о овој врсти сабора сусрећу по први пут у правилима Антиохијског сабора (341). У литератури је изнето више ставова о њиховом карактеру. Са једне стране су аутори који сматрају да је реч о проширеном помесном сабору, у чијем раду учествују епископи из суседних провинција.³¹ Са друге стране налазе се ставови у прилог тези да су велики сабори заправо врста дијецезалних сабора (*των διοικήσεων σύνοδοι*), у чијем раду су учествовали епископи из одређене дијецезе (*διοίκησις*).³² Постоји и став да је реч о једном особеном стадијуму еволуције црквене организације, која почиње са помесним епархијским саборима (*επαρχιακή σύνοδος*) и завршава се са тзв. домаћим сабором (*ἐνδημούσα σύνοδος*).³³ По свему судећи састав овог сабора одређивао је сам митрополит.³⁴ Нажалост, нису сачуване информације о уређењу ових сабора. Био је надлежан да суди епископима у оним ситуацијама када митрополитански сабор није био у могућности да донесе одлуку о њиховој кривици. Занимљиво је да се традиција одржавања оваквих сабора задржала све до данас. Један од карактеристичних примера је случај кипарског председника и архиепископа Макарија III, који је свргнут (лишен чина) одлуком Светог синода Кипарске Цркве. Тим поводом заседао је Велики сабор у чијем раду су учествовали александријски и антиохијски патријарх и митрополити из александријске, антиохијске и јерусалимске патријаршије. Велики сабор је поништио одлуку Синода Кипарске Цркве, осудио на казну свргнућа епископе који су у доношењу те одлуке учествовали и поставио друге епископе на њихове епархије.³⁵ Поједини аутори у овим саборима виде претечу савремених свеправославних окупљања.³⁶

У изворима се сусреће још једна врста сабора о којој нема пуно сачуваних података. Реч је о дијецезалним (егзархатским) саборима, тј. о саборима у чијем раду су учествовали епископи једне римске управне области

³¹ Pierre L' Huilier , „Σύνοδος”, *Ηθική και θρησκευτική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 11, Αθήναι 1967, 580, Παντελεήμων Ροδοπούλου, *Επιτομή κανονικού δικαίου*, Θεσσαλονίκη 2005, 137.

³² Adolf Martin Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Göttingen 1965, 90.

³³ Π. Ροδοπούλου, 209.

³⁴ Није познато да ли је митрополит имао обавезу да позове све суседне епископе или је могао по свом нахођењу да процени колико и којих суседних епископа треба да буде присутно да би се одржао велики сабор. Постоји могућност да је ово питање било решено обичајним правилима која нису сачувана у доступним изворима.

³⁵ Α. Јевтић, 259.

³⁶ Piette Duprey, „The Synodical Structure of the Church in Eastern Theology”, *One in Christ* 7/1971, 122.

која је називана дијецезом.³⁷ Пошто нема недвосмислених историјских доказа о њиховом постојању, у литератури се могу пронаћи различити ставови о овим саборима, који се крећу од потпуне негације њиховог постојања,³⁸ преко поистовећивања са патријаршијским саборима,³⁹ до става да се ради о посебној и особеној врсти сабора.⁴⁰ Ипак, већина писаца се слаже да су ови сабори одржавани по потреби, у њиховом раду учествовали су епископи из једне дијецезе (егзархије), сазивао их је егзарх (епископ који се налазио на челу дијецезе) и одржавани су у месту његовог седишта.⁴¹ Надлежан је био за питања која су превазилазила оквире надлежности других помесних сабора.

Ако се остави по страни питање историчности дијецезалних сабора, изводи се закључак да сама чињеница да постоје трагови њиховог постојања указује на процес изградње надмитрополитанске власти у Цркви, који је био повезан са формирањем сабора у које је улазио шири круг епископа у односу на митрополитанске саборе. У такве саборе спадају већ споменути патријаршијски сабори. Током IV и V века митрополити великих градова Римске империје стекли су снажан утицај у Цркви па су се главни црквени послови почели расправљати у тим градовима. Митрополити пет главних хришћанских центара називани су патријарсима. Временом су остали митрополити изгубили своју самосталност, тако да су све надлежности помесног (митрополитанског) сабора пренете на патријаршијски сабор. Тај сабор сачињавали су у почетку само митрополити, а касније и епископи из области које су се налазиле под влашћу патријарха. Саборима је председавао патријарх, одржавани су редовно једном годишње (у јуну или септембру).⁴² Када је овај сабор задобио стални карактер, седнице су одржаване два пута недељно. Сабор је одржаван у месту у којем се налазило седиште патријарха.

³⁷ Подела римске државе на административне области у време Константина Великог изгледала је у најкраћем овако: држава је била подељена на четири префектуре, свака префектура била је подељена на неколико дијецеза (*διοίκησις*), свака дијецеза је била подељена на провинције (*επαρχία*), а провинције су биле подељене на више мањих округа (*παροικία*). Н. Милаш, 317, фн. 8.

³⁸ За више аргумената у прилог тези да ови сабори нису никада постојали вид. Joseph Hajjar, *La synode permanent dans l'église byzantine des origines au XIe siècle: (synodos endemousa)*, Roma 1962, 37-38.

³⁹ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, „Κωνσταντινουπόλεως Σύνοδοι”, *Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 5, Αθήναι 1931, 639. Φιλάρетος Βαφείδης, *Ολίγα τινά περί των Συνόδων και δη των οικουμενικών*, Θεσσαλονίκη 1926, 6. Н. Милаш прихвата постојање ових сабора и то као посебне фазе у настанку патријаршијских сабора. Н. Милаш, 337.

⁴⁰ Γερώνυμος Κοτσώνης, *Σημειώσεις του Κανονικού δικαίου της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, τόμος Β, Θεσσαλονίκη 1961, 166.

⁴¹ Ibid.

⁴² Вид. 127. и 137. Јустинијанову новелу, Γ. Α. Ράλλης, Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τόμος Β, Αθήνησιν 1852, 325-326.

У надлежност патријаршијског сабора спадају: избор патријарха, избор и премештај епископа, уздизање одређене епископије на виши степен, давање сагласности за спајање две епископије, преиначење патријархове одлуке противне канонима и вршење црквене судске власти у другом (вишем) степену.⁴³

2.4. Васељенски сабори

Вероватно најпознатији израз саборности у хришћанству јесу васељенски сабори. Дефиниција васељенских сабора има најмање онолико колико и аутора који су се њима бавили. Н. Милаш дефинише васељенске саборе као „скуп пастира и учитеља цркве, сабраних по могућности из свију крајева хришћанског света, да заједнички одлуче о питањима која се тичу цркве и чије одлуке тада прима и признаје сва црква”.⁴⁴ Ову дефиницију, уз одређене измене, прихватили су бројни потоњи аутори.⁴⁵ Сличне дефиниције могу се пронаћи и код грчких аутора.⁴⁶ Из богатих историјских извора види се да састав васељенских сабора није био увек исти. У раду васељенских сабора учествовали су, по правилу, само епископи, као чланови сабора са правом гласа. Поред епископа, од клирика су могли учествовати презвитери и ђакони, али они би имали право гласа искључиво као представници својих епископа који нису могли лично да учествују. У супротном, могли су присуствовати васељенским саборима, али без права гласа, у својству секретара или помоћника епископа. Без права гласа саборима су могли присуствовати монаси и лаици као саветници или део пратње својих епископа. Такође, васељенским саборима је могао присуствовати ромејски цар или његови представници. Владар је имао истакнуту улогу у сазивању и организацији васељенских сабора. Он је сазивао васељенске саборе, одређивао место и време одржавања сабора, старао се о доласку позваних епископа и потврђивао је одлуке васељенских сабора посебним актима, на основу којих су те одлуке стицале правну снагу државних закона.⁴⁷ Кад је реч о председавању васељенским саборима, мишљења историчара су толико подељена да се крећу од потпуне негације класичног председавања овим саборима,⁴⁸ до тога да прихватају постојање председништва, при чему се прави разлика између права председавања у смислу управљања током седница, усмеравања расправа и утицаја

⁴³ Н. Милаш, 341; П. Ροδόπουλος, 136.

⁴⁴ Н. Милаш, 307.

⁴⁵ С. Троицки, 77; Д. Перић, 41, Бранко Цисарж, *Црквено љраво I*, Београд 1970, 91; Р. Ђорђевић, *Црквено љраво*, Београд 1939, 15.

⁴⁶ Ιωάννης Καρμίρης, „Οικουμενικά σύνοδοι”, *Ηθική και θρησκευτική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 9, Αθήναι 1966, 688.

⁴⁷ Β. Σταυρίδης, 264-272.

⁴⁸ Καλλίνικος Δελικάνης, *Η πρώτη εν Νικαία Οικουμενική Σύνοδος*, Κωνσταντινούπολη 1930, 92.

на одлуке, које је припадало епископу чији је престо био први по рангу у васељенској Цркви, и почасног председавања, које је припадало владару или његовом представнику.⁴⁹ Улога владара у сазивању сабора није била суштински и конститутивни елемент васељенских сабора, већ је представљала последицу чињенице да је држава (владар) поседовала све неопходне ресурсе за лакшу и једноставнију организацију васељенских сабора.

Васељенски сабори у Цркви имају највишу управну, судску и законодавну власт.⁵⁰ Из сачуваних извора може се закључити да су сабори били надлежни да одређују догмате вере (верско учење), да испитују и утврђују црквено предање, да пресуђују о новим учењима која се појављују у Цркви и да одређују степен и права црквене јерархије. Кад је реч о судској власти, васељенски сабори представљају највишу судску инстанцу у Цркви. Они су уједно највиша законодавна власт која доноси прописе (каноне, правила) који су општеобавезни у свим Православним Црквама. Тим прописима уређени су устројство и функционисање црквених тела и црквена управа. На васељенским саборима вршена је ревизија важећег црквеног законодавства и кодификација постојећих прописа.⁵¹

3. ПРИПРЕМЕ ЗА КРИТСКИ САБОР

Припреме за Свети и Велики Сабор Православне Цркве трајале су доста дуго захваљујући бројним прекидима најчешће условљеним сложеним друштвено-политичким околностима XX односно XXI века. Поред Другог светског рата, у том контексту посебно треба поменути период комунизма односно блоковске поделе током којих су поједине Православне Цркве тешко страдале. Са друге стране, дужина припрема може се објаснити и чињеницом да су помесне Православне Цркве тежиле ка томе да се на дневном реду Сабора нађу све, за живот Цркве актуелне, теме, а то је свакако изискивало озбиљне и дуготрајне припреме, посебно имајући у виду чињеницу, да један такав сабор Православна Црква није имала веома дуго.

Припреме за сабор могу се условно повезати са настојањима за чвршће међуправославно повезивање, посебно у вези са формулисањем заједничког става према екуменском покрету, који је тада настајао и развијао се. Васељенски Патријарх Јоаким III упутио је 1902. године Посланицу предстојатељима Православних Цркава у којој је позвао на јачање међусобних односа као и на одређење према неправославним црквама.⁵² Развој екуменских

⁴⁹ Н. Милаш, 312.

⁵⁰ П. Ροδοπούλου, 48.

⁵¹ Н. Милаш, 309-310.

⁵² Вид. Peter Neuner (Хојнер), *Ökumenische Theologie. Die Suche nach der Einheit der christlichen Kirchen*, Darmstadt 1997, 85–86.

односа био је главни мотив и за Посланицу Васељенске Патријаршије из 1920. године „Христовим Црквама посвуда”⁵³ у којој је између осталог предложено формирање „Лиге цркава” слично постојању „Лиге народа”.⁵⁴ Поред тога Посланица је предвиђала и читав низ конкретних мера за развој сарадње између хришћана као што су сарадња на нивоу теолошких факултета, размена студената, саветовања о питањима од заједничког интереса, итд.⁵⁵ Обе ове посланице, као и друге међуправославне активности из тог периода, сведоче не само о православном интересу за развој екуменских односа са другим хришћанским црквама, него и о неопходности продубљивања односа између помесних Православних Цркава.

У том се контексту може посматрати одржавање сабора⁵⁶ у Цариграду 1923. године, који је сазвао Васељенски Патријарх Мелетије Метаксис, а коме су присуствовали представници још четири Цркве (Српска Православна Црква, Румунска Православна Црква, Кипарска Црква, Грчка Православна Црква). На дневном реду сабора била су између осталог питања брака клирика и реформе календара, које је, на жалост, резултирало даљим поделама међу Православним Црквама.⁵⁷ На овом сабору донета је и одлука да се поводом 1600-те годишњице Првог васељенског сабора 1925. године сазове Свеправославни сабор, који би се бавио заједничким изазовима свих Православних Цркава.⁵⁸ Међутим, када је реч о, строго говорећи, припремама за Свети и Велики Сабор, спорно је да ли се сабор из 1923. може посматрати у том контексту. Наиме, део аутора сабор из 1923. експлицитно посматра као почетак припрема⁵⁹ док други аутори то оштро одбијају и „правим почетком припреме Свеправославног сабора”⁶⁰ сматрају рад Међуправославне комисије 1930. године, која је заседала у манастиру Ватопеду (Света Гора).

⁵³ Вид. Athanasios Basdekis (Басдекис), *Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente – Erklärungen – Berichte 1900–2006*, Frankfurt am Main – Paderborn 2006, 16–20.

⁵⁴ Вид. Reinhard Frieling (Фрилинг), *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju* (prev. M. Miladinov), Zagreb 2009, 125–126.

⁵⁵ *Ibid.*, 86.

⁵⁶ Непосредни учесници се овај Сабор окарактерисали као „Свепрославни Конгрес”. Вид. Viorel Ionita (Јоница), *Towards the Holy and Great Synod of the Orthodox Church: The Decisions of the Pan-Orthodox Meetings since 1923 until 2009*, Basel 2014, 5–6.

⁵⁷ Вид. Anastasios Kallis (Калис), *Auf dem Weg zu einem Heiligen und Großen Konzil: Ein Quellen- und Arbeitsbuch zur orthodoxen Ekklesiologie*, Münster 2013, 105–111.

⁵⁸ Вид. A. Kallis (2013), 110. Планирани Сабор ипак није одржан због друштвено-политичких немира у Турској и Русији.

⁵⁹ Вид. V. Ionita (2014), 4: „The Pan-Orthodox Congress in Constantinople (1923): The First Preparatory Step to a Synod of the Orthodox Church”.

⁶⁰ Вид. Гајо Гајић, „Историјско-богословски значај Свеправославног Сабора – осврт на припрему од Атона до Женева -”, *Бојословље* 2 (2016), 241–242: „Правим почетком припреме Свеправославног Сабора стога се може сматрати тек рад Међуправославне комисије 1930, која се састала у манастиру Ватопеду на Светој Гори. Од Цариградског Сабора одржаног

У раду ове Комисије учествовала је већина Православних Цркава⁶¹ а њен задатак је био припрема једног или више предсабора који би претходили „Великом Православном или Васељенском Сабору”⁶². Током рада Комисија је расправљала о многим темама које су се посебно тичале јачег повезивања и учвршћивања веза између помесних Православних Цркава. У том контексту посебно је интересантна идеја о стварању једног сталног синода који би сачињавали представници свих Православних Цркава а којим би председавао Васељенски Патријарх. Међутим, овај предлог се ипак није нашао у званичним закључцима Комисије.⁶³ Са друге стране, у званичним закључцима, односно у формулисаном каталогу тема за будуће предсборе, налази се низ питања која су и данас актуелна као на пример: модуси међусобне сарадње Православних Цркава, питање признавања крштења инославних, ревизија календара, итд.⁶⁴ Питање односа са другим хришћанским црквама, које се такође нашло у овом каталогу тема, очигледно рефлектује искуства и проблеме које су Православне Цркве тада имале. Док су односи са дохалкидонцима, старокатолицима и англиканцима окарактерисани као „односи у духу љубави” јер ови хришћани теже зближавању са Православном Црквом и не спроводе прозелитизам, односи са, између осталих, Римокатоличком Црквом и појединим протестантским црквама су окарактерисани као „односи заштите и одбране против неправославних Цркава који спроводе прозелитизам и настоје да на било који начин нашkode Православној Цркви”.⁶⁵ Квалитет, али и квантитет развоја екуменских односа, управо

1923. године јасно се дистанцирао и наш представник у Ватопеду, владика Николај Велимировић, тадашњи епископ Охридски, који је тамо представљао Српску Православну Цркву заједно са епископом Тимочким Емилијаном Пиперковићем. [...] Сабрање Међуправославне припремне комисије састављене од представника најсветијих Православних цркава, одржано од 8. до 23. јуна 1930. године у Свештеном манастиру Ватопеду на Светој Гори Атонској, са почетком радова на Свету Педесетницу поподне, може се из више разлога, нарочито са ове временске дистанце, сматрати истинским почетком припреме за Свеправославни Сабор, иако су и сами учесници, услед тешких историјских околности, тада оправдано били скептични у погледу њеног рада, крајњих домета и резултата.”

⁶¹ Руска Црква није учествовала због тешког стања у коме се налазила, док тадашњи статус Цркава Бугарске и Албанија није био признат од стране Васељенске Патријаршије и стога оне нису ни добиле позив за учешће у раду Комисије. Вид. Anne Jensen (Јенсен), *Die Zukunft der Orthodoxie: Konzilspläne und Kirchenstrukturen*, Zürich – Einsiedeln 1986, 27.

⁶² Вид. Г. Гајић, 243.

⁶³ Вид. A. Jensen, 27.

⁶⁴ Комплетан списак одлука види у A. Kallis (2013), 129–131.

⁶⁵ Вид. A. Kallis (2013), 130: „7. Die Beziehungen der orthodoxen Kirche zu den nichtorthodoxen Kirchen des Ostens und des Westens, d.h.

a) Beziehungen im Geist der Liebe, die nach dem Apostel Paulus „immer hofft”, zu den nichtorthodoxen Kirchen (der Armenier, Kopten, Äthiopier, Chaldäer, Jakobiten, Altkatholiken, Anglikaner), die zu einer Annäherung an die orthodoxe Kirche tendieren und keinen Proselytismus betreiben,

се може пратити према припремним документима са Свети и Велики Сабор јер ће екуменски односи у документима из осамдесетих година XX века бити потпуно другачије представљени.

Премда први планирани предсабор ипак није одржан 1932. године, Први конгрес православних богословских факултета, одржан у Атини 1936. године може се посматрати у контексту припрема за Сабор. Посебну пажњу учесници овог конгреса посветили су карактеру будућег Сабора, односно питању да ли Православна Црква може сазвати Васељенски Сабор? Нико од учесника није оспорио то право Православне Цркве будући да она стоји у континуитету једне, свете, саборне и апостолске Цркве.⁶⁶ Међутим због целог низа историјских, догматских, канонских и практичних разлога као превладавајући односно, условно речено, заједнички став се наметнуло мишљење да је боље размишљати о сазивању Свеправославног сабора.⁶⁷ Премда овај конгрес није представљао званични скуп представника Цркава, његови закључци су ипак остали релевантни за даљи ток предсаборских припрема и штета је што наредни конгрес, заказан за 1939. године у Букурешту, није могао бити одржан.

Други светски рат је наравно прекинуо све припреме и први послератни сусрет представника појединих Православних Цркава десио се 1948. године у Москви поводом прославе петстоте годишњице аутокефалије Руске Православне Цркве. У склопу прославе одржана је конференција која се бавила питањима односа Римокатоличке Цркве према православнима, затим односом Православне Цркве према екуменском покрету (конкретан повод је био позив на оснивачку скупштину Светског савета цркава у Амстердаму 1948), питањем англиканских рукоположења и питањем календара.⁶⁸ Међутим, отворено је питање да ли је и ако јесте, у којој мери, овај скуп допринео процесу предсаборских припрема јер је, са једне стране, пројавио напетости на линији Москва – Цариград (представници Цариграда, Атине, Јерусалима, Кипра нису због тога присуствовали конференцији)⁶⁹, а са друге стране, оштри ставови према Римокатоличкој Цркви и одбијање позива на скупштину у Амстердаму су више били рефлексивна тренутних ставова који су нешто касније ипак ревидирани.

b) Beziehungen der Vorbeugung und Verteidigung gegen die nichtorthodoxen Kirchen, die Proselytismus betreiben und bemüht sind, der orthodoxen Kirche auf irgendeine Art und Weise zu schaden (die römisch-katholische Kirche, der Uniatismus, der Protestantismus, die Methodisten, die Baptisten, der Chiliasmus usw.).”

⁶⁶ Вид. Anastasios Kallis (Калис), *Brennender, nicht verbrennender Dornbusch: Reflexionen orthodoxer Theologie*, Münster 1999, 467.

⁶⁷ *Ibid.*, 467–469.

⁶⁸ Вид. V. Ionita (2014), 31–37.

⁶⁹ Вид. A. Kallis (2013), 145–147.

3.1. Свеправославне конференције

До правог пробоја у припремама за Сабор долази на Свеправославним конференцијама на Родосу (1961, 1963, 1964). За даљи напредак саборских припрема од енормне важности била је чињеница, да су све Православне Цркве⁷⁰ учествовале у раду прве конференције и да је на самој конференцији пројављен велики степен јединства православних као и жеља за наставком рада на припреми Сабора.⁷¹ На конференцији је усвојен нови каталог тема које су биле груписане у осам целина: I. Вера и догма; II. Богослужење; III. Управљање и црквени поредак; IV. Међусобни односи Православних Цркава; V. Односи Православних Цркава према остатку хришћанског света; VI. Православље у свету; VII. Теолошке теме; VIII. Друштвени проблеми.⁷² Такође, битно је истаћи да су све одлуке донесене једногласно и да је конференцији био очигледан висок степен разумевања између Цариграда и Москве.⁷³ Сама конференција изазвала је и велику пажњу неправославних цркава па су до-халкидонске цркве, англиканци и старокатолици имали своје представнике, док су пет римокатоличких теолога били гости Васељенске Патријаршије.

Да ова екуменска отвореност није безрезервна показала је већ друга Свеправославна конференција (1963) на којој није постигнут консензус о прихватању позива Ватикана за слање православних посматрача на Други ватикански сабор, него је одлука о томе препуштена свакој појединачној помесној Цркви.⁷⁴ Комплексност односа са Римокатоличком Црквом била је очигледна и на трећој Свеправославној конференцији (1964), на чијем су дневном реду били односи према другим хришћанским црквама. Упркос видљивом побољшању односа са Римокатоличком Црквом није донесена одлука о почетку дијалога⁷⁵, док су, са друге стране, односи са англиканцима

⁷⁰ Грузијску Цркву, која није учествовала у раду конференције али, је представљала Руска Православна Црква.

⁷¹ Вид. А. Jensen, 31: „Die Erste Panorthodoxe Konferenz war für die Orthodoxie ein Höhepunkt auf dem Weg der Erfahrung ihrer eigenen Einheit. Manche Teilnehmer, Orthodoxe wie Nicht-Orthodoxe, berichten von ihr als einem 'charismatischen Ereignis', in der die orthodoxe Konzeption von der Einheit und Katholizität der Kirche, die nicht auf rechtlichen Strukturen beruht, sondern im gemeinsamen Glauben und in der brüderlichen Liebe ihre Fundament hat, sich bestätigt sah.”

⁷² Вид. А. Kallis (2013), 256–260.

⁷³ Вид. А. Jensen, 30–31.

⁷⁴ Вид. А. Kallis (2013), 268–271.

⁷⁵ О разлозима оваквог става вид. А. Kallis (1999), 472: „Die Gründe für die Zurückhaltung einiger orthodoxer Kirchen waren die historische Belastung der Beziehungen zwischen beiden Kirchen, die fehlende, psychologische und theologische Vorbereitung des Dialogs, der Unia-tismus und Proselytismus, der Geist der ‚westlichen Überheblichkeit‘, die widersprüchliche Haltung des Papstes, der entgegen der ökumenischen Öffnung unter seinem Vorgänger in seiner Eröffnungsansprache auf dem Konzil und in seiner ersten Enzyklika ‚Ecclesiam suam‘ (6.8.1964) seinen Primat stark herausstellte, und die für viele orthodoxe Kirchen politisch ungünstige Lage.”

и старокатолицима оцењени позитивно и предложене су одређене мере за успостављање дијалога.⁷⁶

Након две конференције посвећене екуменским темама на дневном реду четврте Свеправославне конференције, одржане 1968. у Шамбезију (Швајцарска), су се поново нашле теме везане за конкретне кораке неопходне за ефикаснију припрему Сабора. Тако су, између осталих, донесене одлуке да се у оквиру прирема за Сабор организује низ свеправославних предсаборских конференција, да се оснује припремна комисија у чији би састав ушли по један представник сваке помесне Цркве (уз једног саветника), да се у Центру Васељенске Патријаршије у Шамбезију оснује секретаријат за припрему Сабора, као и да се промени модус обраде планираних тема.⁷⁷ Све ове одлуке очигледно су имале за циљ убрзање припрема јер се показало да постојеће процедуре као и опширни каталог тема из 1961. године потребују ревизију. Будући да су у претходним документима коришћене различите одреднице, на овој конференцији је одлучено да званичан назив будућег сабора буде „Свети и Велики Сабор”, а разлоге ове одлуке свакако треба тражити у црквено-правним, историјским, догматским и екуменским околностима.⁷⁸

3.2. Свеправославне предсаборске конференције

До темељне и коначне ревизије каталога из 1961. године, а тиме и до стварања предуслова за ефективнију припрему дошло је на првој Свеправославној предсаборској конференцији (Шамбези, 1976), на којој одређено десет тема које треба да се нађу на дневном реду Сабора: 1. Православна дијаспора; 2. Аутокефалија и начин њеног проглашења; 3. Аутономија и начин њеног проглашења; 4. Диптиси; 5. Питање заједничког календара; 6. Брачне сметње; 7. Усклађивање црквених правила поста; 8. Став Православних Цркава према остатку хришћанског света; 9. Православље и екуменски покрет; 10. Допринос помесних Православних Цркава преовладавању хришћанских идеала мира, слободе, братства и љубави међу народима и укидању расног подвајања.⁷⁹ У поређењу са претходним каталозима тема, очигледна је одлука да се пажња усмери пре свега на канонске теме, односно на теме које у животу Цркве представљају камен спотицања између Православних Цркава, док су неке доктринарне односно теолошке теме из оправданих разлога изостављене. Питање канонске јурисдикције у дијаспори (као уосталом и сам појам „дијаспора”), аутокефалија, аутономија и диптиси јесу *par excellence*

⁷⁶ Вид. А. Kallis (2013), 293–296.

⁷⁷ Вид. А. Kallis (1999), 472–473.

⁷⁸ Вид. А. Kallis (1999), 491–493.

⁷⁹ Вид. А. Kallis (2013), 424.

питања од којих зависи не само црквено-правно устројство Православне Цркве, него (и то се последњи пут нажалост показало на примеру Украјине) и сведочанство јединства Православне Цркве и стога је фокусирање пажње на ова питања свакако било неопходно. Са спољашњом пројавом јединства Цркве суштински је повезано питање календара које је и претходно више пута током припрема тематизовано, док су питања брачних сметњи и поста више унутрашња питања која се тичу унутарправославних односа. Екуменским односима посвећене су чак две теме што у сваком случају рефлектује тадашње ставове Православне Цркве према екуменским односима, а посебно према билатералним дијалозима од којих су неки (са англиканцима, старо-католицима и дохалкидонцима) на самој конференцији евалуирани, док се очекивало да дијалог са Римокатоличком Црквом ускоро отпочне.⁸⁰

Када је реч о процедури припреме нацрта докумената који обрађују ове теме, задржан је концепт усвојен на четвртој Свеправославној конференцији (1968) али са једном важном модификацијом према којој нацрти одређених тема, које припремају помесне Цркве, немају црквено-обавезујући него теолошко-научни карактер, тј. они нису нужно званична становишта помесних Цркава које их предлажу и посматрано из црквено-правне перспективе немају обавезујући карактер чак ни за предлагача.⁸¹ Свака помесна Црква могла је самостално одабрати теме на које жели да представи своје нацрте и Српска Православна Црква је одабрала тему „Усклађивање црквених правила поста”.⁸² Ова модификација је у сваком случају умногоме поједноставила и олакшала рад на нацртима саборских текстова. Са друге стране, предлог Васељенске Патријаршије, да у првој фази припрема нацрта уместо помесним Црквама буде препуштена теолошким комисијама, није прихваћен.⁸³

Упркос поновним напетостима на линији Цариград-Москва⁸⁴ прва Свеправославна предсаборска конференција се ипак може сматрати успешном, пре свега због ревизије каталога. Међутим, када су током друге (1982) и треће (1986) Свеправославне предсаборске конференције на дневни ред дошле

⁸⁰ Вид. А. Jensen, 39–40. О почецима дијалога са Римокатоличком Црквом вид. Златко Матић, *Да истинујемо у љубави. Званични богословски дијалог Православне и Римске Католичке Цркве*, Пожаревац 2013, 11–17.

⁸¹ Вид. А. Kallis (2013), 343.

⁸² *Ibid.*, 344.

⁸³ Вид. А. Jensen, 39: „Am Anfang der Konferenz hatte der Vorsitzende im Namen des Ökumenischen Patriarchats folgenden Vorschlag gemacht: Die Konzilsthemen sollten zur Vorbereitung in der ersten Etappe nicht den Ortskirchen, sondern orthodoxen Theologenkommissionen übergeben werden. Die dafür angeführten Gründe waren: a) die größere Freiheit der Ortskirchen in der späteren Diskussion, wenn sie nicht an der Erarbeitung des Themas beteiligt waren; b) der repräsentativere Charakter einer interorthodoxen Kommission für die Gesamtorthodoxie; c) die größere theologische Qualität.”

⁸⁴ Вид. А. Kallis (1999), 475–476.

расправе о коначним нацртима докумената за Сабор, пројавиле су се бројне разлике између појединих Цркава. Разлике су се тичале не само локалних традиција које свака помесна Црква (по питању поста, итд.) негује, него и става према заједничком Предању и показало се да су Цркве веома опрезне када је реч било каквој промени уобичајених пракси и традиција. Као кључно питање које стоји у позадини свих ових расправа поставило се питање да ли Сабор уопште може (или сме) „мењати” Предање и локалне традиције? Тако је питање усклађивања црквених правила поста након разматрања предлога који је поднела СПЦ, а у коме је изложен историјски развој праксе поста као и монашки утицаји на развој те праксе, остављено за трећу конференцију јер се српски предлог, који је у неким случајевима предвиђао ублажавање поста, појединим Црквама учинио као превише смео односно као противан Предању.⁸⁵ Након консултација на трећој конференцији ово питање је у суштини препуштено надлежности помесних Цркава, али је ипак формулисан одговарајући нацрт документа.⁸⁶ Међутим, промењени наслов документа јасно сигнализира расположење на конференцији, тј. у наслову нацрта се више не помиње, од дела учесника оспорен, термин „усклађивање” него је нацрт насловљен „Значај поста и његово држање данас”. А сва евентуална усклађивања са савременим животним околностима се, црквено-правно посматрано, померају на терен „икономије”, што Калис види као проблематично јер се икономија овде може разумети као одступање од акривије, односно од правилног поретка.⁸⁷

Сличне судбине било је и питање заједничког календара и питање тачнијег одређена датума Васкрса, која су разматрана на другој конференцији. Наиме, постављајући као императив јединство Православних Цркава одлучено је да упркос позитивно оцењеној иницијативи о прихватању неког потенцијалног, астрономски гледано најтачнијег, календара, тренутно није време за такве промене јер би оне могле изазвати расколе између и унутар Православних Цркава.⁸⁸ У истом духу размотрено је и питање брачних сметњи. Када је реч о „мешовитим браковима”, локалним Црквама је препуштена одговорност за доношење одговарајућих одлука, али по принципу „икономије”, тј. ни за бракове између припадника Православне Цркве и припадника других хришћанских цркава се не може доносити одлука на основу еклисиолошких

⁸⁵ Вид. А. Kallis (2013), 343.

⁸⁶ Вид. А. Kallis (2013), 343.

⁸⁷ Вид. А. Kallis (2013), 348: „Der Versuch, den Bedürfnissen des Menschen in der gegenwärtigen Lebensrealität durch die Oikonomia zu entsprechen, bedeutet ein Missverständnis, indem er die Oikonomia zum einen im kanonischen Denken als Abweichung von der Akribeia, der genauen Ordnung versteht und zum Anderen in Widerspruch zu ihren Charakter als Regel im kanonischen Sinn aufstellt.”

⁸⁸ Вид. V. Ionita (2014), 155–156.

принципа.⁸⁹ Са друге стране, претходно више пута (1923, 1961) покренута питања као што су други брак свештеника или брак након рукоположења за ђакона, су једноставно одбачена.⁹⁰

Резултатима рада друге конференције многи учесници нису били задовољни јер се очигледно очекивао много већи степен консензуса. Митрополит халкидонски Мелитон, председавајући конференције, је критикујући пастирску неспособност и непознавање стварних изазова са којима су суочени православни верници на крају конференције изјавио: „Као што су наше дискусије показале, овде смо открили да још увек нисмо способни да решавамо проблеме других, зато што ми те проблеме уствари не познајемо и зато што још увек нисмо решили наше сопствене проблеме; ми се још увек умногоме налазимо у блаженој непокретности и блаженству светог наслеђа отаца [Цркве]...”⁹¹ Након друге конференције и дефинитивно су постале очигледне потешкоће са којима су помесне Православне Цркве суочене када треба да говоре једним гласом. Резигнација је била утолико већа јер су на другој конференцији разматрана нека питањима која се тичу самог унутрашњег живота и поретка Православних Цркава.

Са друге стране, трећа конференција се може сматрати успешнијом јер се она исцрпно (детаљније него што је то случај у коначно усвојеном документу из 2016. године) позабавила билатералним и мултилатералним екуменским дијалозима, као и односом према екуменском покрету уопште и на тој конференцији су усвојени нацрти докумената „Односи Православне Цркве према остатку хришћанског света” и „Православна Црква и екуменски покрет”⁹². У овим документима се не евидентира односно не евалуира само постојеће стање разних дијалога, већ се на крају документа о екуменском покрету истиче неопходност хитне промена начина рада и одлучивања у мултилатералним екуменским телима (Светски савет цркава, Конференција европских цркава), што свакако говори у прилог озбиљности са којом су Православне Цркве приступале тим телима. На истој конференцији је усвојен и нацрт документа „Допринос Православне Цркве преовладавању мира, правде, слободе, братства и љубави међу народима и укидању расних и других дискриминација”⁹³, који је, више од других докумената, носио печат свога времена и касније је доживео озбиљну ревизију уочи Сабора 2016. године.

⁸⁹ Вид. А. Jensen, 39: „Die zweite Vorkonziliare Konferenz übernahm die Vorschläge der zuständigen Kommission: In beiden Fällen sollen die Ortskirchen über die Anwendung der 'Oikonomia' entscheiden; für christliche Mischehen ist die ‚Oikonomia‘ die Regel, für nicht-christliche Mischehen die Ausnahme. Im Fall der christlichen Mischehe wird außerdem ausdrücklich – über den Entwurf von 1971 hinaus – die Taufe und Erziehung der Kinder in der orthodoxen Kirche gefordert.”

⁹⁰ Вид. А. Kallis (2013), 345.

⁹¹ А. Kallis (2013), 345.

⁹² Вид. А. Kallis (2013), 534–539; Basdekis, 379–392.

⁹³ Вид. А. Kallis (2013), 540–549; Basdekis, 392–405.

Друга и трећа Свеправославна предсаборска конференција су поред извесне дозе резигнације коју су изазвале, ипак увеле предсаборске припреме у завршну фазу. Очекивања од четврте конференције су самим тим била велика. Међутим, након завршетка треће конференције и усвајања документа *Поредак ѱосѿуѿка рада Свейправославних ѿредсаборских конференција*⁹⁴ и дневног реда за наредну конференцију, нико није претпоставити да ће се четврта Свеправославна предсаборска конференција одржати тек 2009. године, у сада сасвим новим друштвено-политичким околностима за велики број Православних Цркава. Нове друштвено-политичке околности (и нове напетости између Цариграда и Москве због давања (или обнављања) аутономије Цркви у Естонији од стране Цариграда⁹⁵) нису биле једини узрок овако велике паузе између конференција него је то, сасвим неочекивано, био сам процес припреме нацрта документа предвиђен горе поменутиим документом.⁹⁶ Наиме, новим *Порейком ѱосѿуѿка рада* предвиђено је било да сви нацрти документа морају бити једногласно усвојени од стране учесника предсаборских конференција и да пре сазивања Сабора све теме одређене на првој конференцији (1976) морају проћи кроз процес припреме.⁹⁷ А на дневном реду четврте конференције, утврђеном на претходној конференцији, налазиле су се најкомплексније теме: 1. Православна дијаспора; 2. Аутокефалија и начин њеног проглашења; 3. Аутономија и начин њеног проглашења; 4. Диптиси. Имајући у виду сложеност тема, али и искуства са претходних конференција, предвиђено је било да се нацрти који би били разматрани на четвртој конференцији припреме на више међуправославних припремних комисија. Међутим, на низу заседања ових комисија (1990, 1993, 1999) као и на другим саветовањима (нпр. Конгрес канониста 1995. године) постало је јасно да највеће разлике између помесних Цркава постоје по питањима аутокефалије и диптиха, док је највећи степен консензуса постигнут по питању

⁹⁴ Вид. А. Kallis (2013), 530–534.

⁹⁵ Вид. Johannes Oeldemann (Оелдеман), „Kommt das Panorthodoxe Konzil? Alte Konflikte und neue Konstellationen in der Orthodoxen Kirche“, *Herder Korrespondenz* 64 11/2010, 554–555.

⁹⁶ Вид. Viorel Ionita (Јоница), „Der Weg zur Einberufung der (Panorthodoxen) Heiligen und Großen Synode der Orthodoxen Kirche“, *Orthodoxes Forum* 31 (2017) Hefte 1+2, 21.

⁹⁷ Вид. А. Kallis (2013), 531: „Artikel 4. Der Themenplan jeder Vorkonziliaren Panorthodoxen Konferenz wird durch die jeweils vorangegangene Konferenz aus dem Katalog der Themen festgelegt, die von der 1. Vorkonziliaren Panorthodoxen Konferenz ausgewählt worden sind. Aus dem Themenkatalog, der auf diese Weise aufgestellt und panorthodox angenommen worden ist, kann kein Thema gestrichen oder ihm hinzugefügt werden, bevor nicht das Vorbereitungsverfahren aller in diesem Katalog aufgeführten Themen vollständig abgeschlossen ist. Danach kommt das Heilige und Große Konzil zusammen.“; *ibid.*, 533: „Artikel 16. Die Texte zu allen Themen der Tagesordnung werden von den Vorkonziliaren Panorthodoxen Konferenzen einstimmig angenommen. Handelt es sich um Beschlüsse zu Verfahrensfragen, ist die 2/3 Mehrheit der an der Konferenz teilnehmenden Delegationen erforderlich.“

дијаспоре. Са друге стране, представници појединих помесних Цркава су сматрали да четврта конференција не може бити сазвана пре него што све планиране теме буду обрађене, односно пре него што за сваку тему буде припремљен једногласно усвојен нацрт.⁹⁸ Тиме је цео процес припреме фактички био блокиран.

Готово безизлазну ситуацију у којој се процес припреме Сабора нашао разрешило је Сабрање предстојатеља Православних Цркава које је 2008. године организовао Патријарх Вартоломеј у Цариграду и на коме је одлучено да четврта Свеправославна предсаборска конференција буде одржана 2009. године, а да на њеном дневном реду буде питање дијаспоре за које су већ припремљени нацрти документа.⁹⁹ Нацрт документа о православној дијаспори¹⁰⁰ предвиђа оснивање епископских конференција канонских православних епископа одређеног региона (нпр. Северна и Централна Америка, Немачка, Француска), које би унапредиле међусобну сарадњу епископа у циљу формулисања заједничких ставова по различитим питањима и које би на видљив начин пројавиле јединство православних.¹⁰¹ Премда је процедура припреме Сабора предвиђала да нацрти немају обавезујући карактер пре њиховог усвајања на Сабору, одлуке из овог нацрта су заживеле већ у наредним година када су основане прве конференције (The Assembly of the Canonical Orthodox Bishops in Central and Nord America – 2010, Orthodoxe Bischofskonferenz in Deutschland – 2010, итд.), што је значајно утицало на међусобне односе Православних Цркава у дијаспори.

Преостале три теме (аутокефалија, аутономија и диптиси) изнова су разматране на наредној седници припремне комисије (2009), али је комисија успела формулисати само краћи заједнички став по питању аутономије и њеног проглашења.¹⁰² Са друге стране, након последње седнице припремне комисије (2011) и неуспеха по питању усаглашавања ставова око аутокефалије и диптиха, Патријарх Вартоломеј је окончао мандат ове комисије и даље консултације наставио путем писмене кореспонденције и личних контаката са предстојатељима помесних Цркава.¹⁰³ Као и 2008. године, у наставку припремног процеса велику улогу одиграло је Сабрање предстојатеља Православних Цркава, које је 2014. године¹⁰⁴ одлучило да интензивира процес припрема и новоформираној Међуправославној посебној комисији је нало-

⁹⁸ Вид. V. Ionita (2017), 21.

⁹⁹ Вид. A. Kallis (2013), 353.

¹⁰⁰ Вид. A. Kallis (2013), 604–609.

¹⁰¹ Вид. A. Kallis (2013), 605.

¹⁰² Вид. A. Kallis (2013), 605.

¹⁰³ Вид. V. Ionita (2017), 22.

¹⁰⁴ Ово је било шесто Сабрање предстојатеља Православних Цркава од 1992. године, када је на иницијативу Патријарха Вартоломеја установљена пракса сазивања ових Сабрања.

жено да од септембра 2014. до Васкрса 2015. да преради нацрте три¹⁰⁵ (од шест претходно усвојених тема) а да друге три теме¹⁰⁶ још једном провери. Наиме, будући да је део нацрта текстова настао у осамдесетим годинама прошлог века, односно у сасвим другачијим црквеним и друштвено-политичким околностима, појавила се потреба за делимичном ревизијом ових нацрта, о чему је и сам Патријарх Вартоломеј говорио у обраћању поглаварима Православних Цркава.¹⁰⁷

Поред тога, Сабрање је направило кључни корак ка сазивању Сабора одлуком да Сабор буде сазван 2016. године под условом да све припреме до тада буду окончане. Заједнички је одлучено да би Сабор у име свих предстојатеља сазвао Васељенски Патријарх и да би био председавајући док би поглавари других Цркава седели десно и лево од њега. Предвиђено је било да свака помесна Црква има један глас а одлуке би се доносиле консензусом.¹⁰⁸

Доношење свих ових одлука¹⁰⁹ означило је улазак у финалну фазу припрема а тиме је и повећан притисак око усаглашавања преосталих нацрта докумената. Међутим, и поред интензивног рада између септембра 2014. и априла 2015. године као и нове (пете) Предсаборске свеправославне конференције у октобру 2015. представници помесних Цркава су успели да усагласе нацрте само три теме (аутономија, пост, екуменски односи). Поједине Цркве су сходно томе тражиле да се сабор не сазива док се не усагласе нацрти свих десет претходно (1976) предвиђених тема.¹¹⁰ Међутим, одлучујући корак (опет) је направило Сабрање предстојатеља (21–28. 01. 2016. у Шамбезију), које је коначно одлучило да ће Сабор бити одржан на Педесетницу, од 18–27. јуна 2016, у Православној академији на Криту. Свако даље одлагање Сабора у очекивању постизања консензуса по свим питањима заиста се након вишестепеног рада на нацртима тема чинило нереалним и утолико је одлука Сабрања свакако била очекивана. Са друге стране, Сабрање је донело одлуку да теме аутокефалије, диптиха и календара не буду на дневном реду

¹⁰⁵ То су биле следеће теме: „Односи Православне Цркве према остатку хришћанског света”, „Православна Црква и екуменски покрет” и „Допринос Православне Цркве преовладавању мира, правде, слободе, братства и љубави међу народима и укидању расних и других дискриминација”. Вид. V. Ionita (2017), 23.

¹⁰⁶ Реч је о следећим темама: „Питање заједничког календара”, „Брачне сметње” и „Усклађивање црквених правила поста”. *Ibid.*

¹⁰⁷ „Обраћање Патријарха васељенског на Сабрању поглавара Православних Цркава”, http://spc.rs/sr/obratshanje_patrijarha_vaseljenskom_na_sabranju_poglavara_pravoslavnih_crkava, 16. 12. 2020.

¹⁰⁸ Вид. Viorel Ionita (Јоница), „Auf dem Weg zum Heiligen und Großen Konzil der Orthodoxen Kirche”, *Una Sancta* 70 (2/2015), 91.

¹⁰⁹ Све одлуке види у „Botschaft der Vorsteher der heiligen orthodoxen autokephalen Kirchen”, *Una Sancta* 70 (2/2015), 153–159.

¹¹⁰ Вид. V. Ionita (2017), 23.

Сабора јер су разлике између Цркава по тим питањима велике,¹¹¹ а одлучено је да се рад на нацртима појединих тема настави до самог Сабора. На крају, на самом Сабору разматране су следеће теме: 1) Мисија Православне Цркве у савременом свету; 2) Православна дијаспора; 3) Црквена аутономија и начин њеног проглашавања; 4) Света тајна брака и брачне сметње; 5) Важност поста и његово држање данас; 6) Однос Православне Цркве са осталим хришћанским светом.^{112, 113} Поред тога, Сабрање је, са изузетком представника Антиохијске Патријаршије, усвојило документ *Организација и радна процедура Светиој и Великој Сабору Православне Цркве*, којим је детаљно одређен начин рада Сабора.¹¹⁴

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Кључна реч којом би се могла описати саборност у Православној Цркви јесте еволутивност односно развој. Од првог *ad hoc* организованог сабора у Јерусалиму половином I века па све до Светог и Великог Сабора одржаног на Криту 2016. године појавни облици ове установе мењали су се у складу са црквеним потребама, али и административном организацијом Цркве. Тако је у првом миленијуму црквене историје уједно са развојем надмитрополитанске власти текао и процес формирања сабора у којима су учествовали епископи више различитих самосталних (аутокефалних) митрополија. На тај начин настали су дијецезални, патријаршијски, велики или проширени и ендимуса сабори, да би се врхунац тог процеса догодио организовањем васељенских сабора. Све ове појавне форме биле су одговарајуће за потребе Цркве у Византијском царству која се неретко прилагођавала његовом унутрашњем административном уређењу. Процес еволуције и прилагођавања црквеним потребама и друштвено-политичким околностима није никада престајао и може се идентификовати и у начину организације свеправославних конференција и предсаборских сабрања предстојатеља Православних Цркава, који су претходили Критском сабору.

Флексибилност и еволутивност су приметни и када се анализирају састав и надлежности различитих врста сабора. Чланови свих сабора обавезно су били епископи иако није била реткост да саборским седницама прису-

¹¹¹ *Ibid.*, 24.

¹¹² Овај документ је настао спајањем два документа „Став Православних Цркава према остатку хришћанског света” и „Православље и екуменски покрет” током последње ревизије 2014. године.

¹¹³ Све усвојене саборске документе види у *Свети и Велики Сабор. Учешће и сведочење Српске Православне Цркве на Крийском Сабору о Педесетиници 2016.*, Цетиње – Београд 2017.

¹¹⁴ Вид. Organization and Working Procedure of the Holy and Great Council of the Orthodox Church, <https://www.holycouncil.org/-/procedures>, 16. 12. 2020.

ствују и други клирици, монаси, владар, његови представници, као и различити црквени и државни достојанственици и службеници. Састав сабора одувек се налазио у блиској вези са опсегом обавезности и примене његових одлука. Правило је да одлуке које доноси одређени сабор имају обавезност за све оне цркве и епископе који су имали право да у њему учествују. Иако нису сви епископи који имају то право увек могли да га искористе, то не значи да су они или њихове цркве били ослобођени од обавезе поштовања и примене саборски донетих одлука. Сасвим супротно. Ако би таква праска била прихваћена онда би уздржавање од доласка на сабор представљало моћан механизам блокирања рада сабора.

Када је реч о надлежностима свих облика црквених сабора може се закључити да је она зависила од њиховог састава али и значаја који је конкретан сабор имао у односу на друге врсте сабора. Најважнија питања решавана су на васељенским саборима чије одлуке су постале општеобавезне у целој Православној Цркви. Када се сагледају одлуке различитих сабора јасно се види да су сви сабори, од епархијских до васељенских, имали неку врсту универзалне надлежности за сва питања која су се тицала чланова тих сабора и њихових цркава. У складу са начелом конфузије власти сабори су истовремено вршили законодавну, управну и судску власт у Цркви. Имајући у виду теме којима се бавио Критски сабор може се закључити да све оне спадају у његову надлежност, јер не постоје општеобавезни прописи који би његову општу надлежност, делокруг и јурисдикцију ограничавали.

Један од битних аспеката који је свакако обележио и припреме за Сабор као и сам ток и рецепцију Сабора јесте екуменски. Са једне стране, екуменски односи су се директно рефлектовали на ток саборских припрема. Прва размишљања о организацији Сабора су (макар делимично) инспирисана односно подстакнута развојем екуменских односа као и потребом артикулације заједничког православног става, што је експлицитно посведочено у посланицама из 1902. и 1920. године. Један, ако не кључни, од разлога сазивања Конференције у Москви 1948. године (уз горе поменуте ограде када је у питању њен значај за саборске припрема) јесте разматрање позива за учешће на оснивачкој скупштини Светског савета цркава. Друга (1963) и трећа (1964) Свеправославна конференција су на дневном реду имале пре свега екуменске теме, тј. на другој је разматран позива Ватикана за слање православног посматрача на Други ватикански сабор, док је трећа била посвећена билатералним екуменским дијалозима. Такође, екуменским односима је велика пажња посвећена и на трећој Свеправославној предсаборској конференцији која је детаљно разматрала билатералне и мултилатералне екуменске дијалоге, као и однос Православне Цркве према екуменском покрету уопште. Екумена односно екуменски односи битно су дакле утицали на ток саборских припрема и одређеној мери су и одредили ток тих припрема.

Слична констатација се може изрећи и када се саборске припреме посматрају из перспективе каталога тема. Екуменски односи са другим хришћанским црквама нашли су се на првом каталогу тема формулисаном на заседању Међуправославне комисије 1930. године и упркос бројим ревизијама каталога ово питање је остало на дневном реду Сабора. Штавише, пажљиво проучавање екуменских аспеката саборских припрема омогућило би праћење генезе односа Православне Цркве према другим хришћанским црквама, односно према билатералним и мултилатералним дијалозима, али то би свакако превазилазило границе овог рада. Поред тога, питање екуменских односа не само да је остало на дневном реду Сабора него „та тема представља главни проблем који саборски Оци имају пред собом”, писао је владика Максим¹¹⁵. Документ „Односи Православне Цркве према осталом хришћанском свету” изазвао је тако оштре расправе не само пре и током него и после Сабора.¹¹⁶ Неретко се управо овај документ наводи као главни камен спотицања у рецепцији Сабора, са чим се, упркос разумевању за различитост ставова, тешко можемо сложити.

У *Окружној посланици* критског Сабора стоји: „Схватајући овако обавезу сведочења и даривања, *Православна Црква је одвајкада њидавала велики значај дијалоу, њосебно дијалоу са инославним хришћанима.*”¹¹⁷ Целокупни процес припрема као и сам Сабор представљају најбоље сведочанство истинитости ове чињенице. Са друге стране, поред више пута јасно изражене жеље за наставком екуменског дијалога, како на билатералном тако и на мултилатералном нивоу, нека питања релевантна за даље екуменске односе су ипак остала отворена, односно захтевају даљу разраду и разјашњење.¹¹⁸ Стога остаје нада да ће предлог поменут у *Поруци Светиој и Великој Сабора* постати стварност: „У току Светог и Великог Сабора наглашен је значај досадашњих сабрања Предстојатеља и формулисан је предлог да Свети и Велики Сабор постане установа која се понавља у одређеним временским размацима.”¹¹⁹

¹¹⁵ Епископ западноамерички Максим, 68.

¹¹⁶ Вид. Rade Kisić, „Die Fundamente Stärken. Ein Kommentar zu dem Dokument ‚Beziehungen der Orthodoxen Kirche zu der übrigen christlichen Welt’”, *Catholica* 71 (2017), 54–55.

¹¹⁷ „Окружна посланица Светог и Великог Сабора Православне Цркве”, *Свети и Велики Сабор*, 73.

¹¹⁸ Вид. Hainthaler, 129–131.

¹¹⁹ „Порука Светог и Великог Сабора Православне Цркве”, *Свети и Велики Сабор*, 199. Интересантно је да у енглеској верзији овог саборског текста није реч о неким неодређеним „временским размацима” него се говори о сазивању еквивалентних сабора на сваких седам или десет година. Вид. „Message of the Holy and Great Council of the Orthodox Church”, https://www.holycouncil.org/-/message?_101_INSTANCE_VA0WE2pZ4Y0I_languageId=en_US (02. 01. 2021): „During the deliberations of the Holy and Great Council the importance of the Synaxes of the Primates which had taken place was emphasized and the proposal was made for the Holy and Great Council to become a regular Institution to be convened every seven or ten years.” Вид. такође Kisić, 58.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ:

- Basdekis A, *Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente – Erklärungen – Berichte 1900–2006*, Frankfurt am Main – Paderborn 2006.
- „Botschaft der Vorsteher der heiligen orthodoxen autokephalen Kirchen”, *Una Sancta* 70 (2/2015), 153–159.
- Duprey P, „The Synodical Structure of the Church in Eastern Theology”, *One in Christ* 7/1971.
- Frieling R, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju* (prev. M. Miladinov), Zagreb 2009.
- Hainthaler, T, „Nach der ‚Heiligen und Großen Synode‘ von Kreta 2016. Fragen und Überlegungen zu einem Neuansatz des orthodox-katholischen Dialogs”, Dietmar Schon (Hg.), *Dialog 2.0 – Braucht der orthodox-katholische Dialog neue Impulse?*, Regensburg 2017, 118–133.
- Hajjar J, *La synode permanent dans l’église byzantine des origines au XIe siècle: (synodos endemousa)*, Roma 1962.
- Huilier Pierre L, „Σύνοδος”, *Θηκὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος 11, Αθήνα 1967.
- Ionita V, „Auf dem Weg zum Heiligen und Großen Konzil der Orthodoxen Kirche”, *Una Sancta* 70 (2/2015), 82–92.
- Ionita V, „Der Weg zur Einberufung der (Panorthodoxen) Heiligen und Großen Synode der Orthodoxen Kirche”, *Orthodoxes Forum* 31 (2017) Hefte 1+2, 15–26.
- Ionita V, *Towards the Holy and Great Synod of the Orthodox Church: The Decisions of the Pan-Orthodox Meetings since 1923 until 2009*, Basel 2014.
- Jensen A, *Die Zukunft der Orthodoxie: Konzilspläne und Kirchenstrukturen*, Zürich – Einsiedeln 1986.
- Kallis A, *Auf dem Weg zu einem Heiligen und Großen Konzil: Ein Quellen- und Arbeitsbuch zur orthodoxen Ekklesiologie*, Münster 2013.
- Kallis A, *Brennender, nicht verbrennender Dornbusch: Reflexionen orthodoxer Theologie*, Münster 1999.
- Kesich V, „The Apostolic Council at Jerusalem”, *St. Vladimir’s Seminary quarterly* 3/1962.
- Kisić R, „Die Fundamente Stärken. Ein Kommentar zu dem Dokument ‚Beziehungen der Orthodoxen Kirche zu der übrigen christlichen Welt‘”, *Catholica* 71 (2017), 52–59.
- „Message of the Holy and Great Council of the Orthodox Church”, Доступно online: https://www.holycouncil.org/-/message?_101_INSTANCE_VA0WE2pZ4Y01_languageId=en_US (02. 01. 2021)
- Migne J. P, *Patrologiae Cursus Completus, Patrologiae Graecae*, tomus 2, Paris 1886.
- Neuner P, *Ökumenische Theologie. Die Suche nach der Einheit der christlichen Kirchen*, Darmstadt 1997.
- Oeldemann J, „Kommt das Panorthodoxe Konzil? Alte Konflikte und neue Konstellationen in der Orthodoxen Kirche”, *Herder Korrespondenz* 64 11/2010, 553–557.
- „Organization and Working Procedure of the Holy and Great Council of the Orthodox Church”, Доступно online: <https://www.holycouncil.org/-/procedures>, 16. 12. 2020.
- Ritter A. M, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Göttingen 1965.

- Schwartz E, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, Berolini-Lipsiae 1927, tomus 1, volume 1, pars 1.
- Tanner N. P, *The Councils of the Church: A Short History*, New York 2001.
- Βαφείδης Φ, *Ολίγα τινά περί των Συνόδων και δη των οικουμενικών*, Θεσσαλονίκη 1926.
- Βλάχος Ι, „Тό συνοδικό καί ιεραρχικό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας ὡς χάρισμα”, *Θεολογία* 2/2009.
- Γιέβτις Α, „Παράδωσις και ανανέωσις εν τω θεσμῷ των οικουμενικών συνόδων”, *Συνοδικά* 1/1976.
- Δελικάνης Κ, *Η πρώτη εν Νικαία Οικουμενική Σύνοδος*, Κωνσταντινούπολη 1930.
- Ευσέβιος ο Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5, 16, 10. Доступно online: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/history/eysebios_ecclesia_historia.htm, 10. децембар 2020.
- Ζηζιούλας Ι, „Ο συνοδικός θεσμός-Ιστορικά, εκκλησιολογικά και κανονικά προβλήματα”, *Θεολογία* 2/2019.
- Καρμίρης Ι, „Οικουμενικά σύνοδοι”, *Ηθική και θρησκευτική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 9, Αθήναι 1966.
- Κοτσώνης Ι, *Σημειώσεις του Κανονικού δικαίου της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, τόμος Β, Θεσσαλονίκη 1961.
- Μπαμπινιώτης Γ, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 2002.
- Νικολαΐδης Ν, *Αποστολικοί Πατέρες, Γραμματολογική και Θεολογική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Παπαδόπουλος Χ, „Κωνσταντινουπόλεως Σύνοδοι”, *Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 5, Αθήναι 1931.
- Ράλλης Γ. Α, Ποτλής Μ, *Σύνταγμα τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων*, τόμος Β, Ἀθήνησιν 1852.
- Ροδοπούλου Π, *Επιτομή κανονικού δικαίου*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Σαλμάς Α. Σ, *Η Συνοδικότης της Εκκλησίας με βάση τα Πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων*, Θεσσαλονίκη 2007.
- Σταυρίδης Β, *Ο συνοδικός θεσμός εις το Οικουμενικόν πατριαρχεῖον*, Θεσσαλονίκη 1986.
- Φειδάς Β, *Ιστορικοκανονικά και εκκλησιολογικά προϋποθέσεις ερμηνείας των ιερών κανόνων*, Αθήναι 1972.
- Φειδάς Β, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως του Θεσμού της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, Αθήναι 1969.
- Гајић Г, „Историјско-богословски значај Свеправославног Сабора – осврт на припрему од Атона до Женеве -”, *Бојословље* 2 (2016), 237–254.
- Ђорђевић Р, *Црквено ђраво*, Београд 1939.
- Јевтић А, *Свеїїени канони Цркве*, Београд 2005.
- Ματιћ З, *Да усїїињујемо у љубави. Званични доїословски дијалої Православне и Римске Каїџоличке Цркве*, Пожаревац 2013.
- Милаш Н, *Православно црквено ђраво*, Мостар 1902.
- „Обраћање Патријарха васељенског на Сабрању поглавара Православних Цркава”, Доступно online: http://spc.rs/sr/obratshanje_patrijarha_vaseljenskom_na_sabranju_poglavara_pravoslavnih_crkava, 16. 12. 2020.
- Перић Ѓ, *Црквено ђраво*, Београд 2006.

Перић П, „Православно поимање синодалности/саборности Цркве”, *Богословска смисла* 86/2016.

Свети и Велики Сабор. Учество и сведочење Српске Православне Цркве на Кријском Сабору о Педесетници 2016., Цетиње – Београд 2017.

Троицки С, *Црквено право*, Београд 2011.

Цисарж Б, *Црквено право I*, Београд 1970.

Dalibor B. Đukić
University of Belgrade
Faculty of Law Belgrade
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs

Rade V. Kisić
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
rkisic@bfspc.bg.ac.rs

The Holy and Great Council in the Context of Synodality of the Church—Canonical and Ecumenical Perspective

Abstract: *Preparations for the Holy and Great Council of the Orthodox Church, which was held in Crete in 2016, represent a modern expression of the institution of synodality. The authors made a comparative review of canonical and ecumenical perspectives of this institution with the aim of identifying similarities and differences in the conciliar consciousness of the Church. The first part of the paper points out the exceptional flexibility of this institution, which easily adapts to different church needs and social circumstances, as well as the fact that the conciliarity is the basic institution that forms the church organization from the parish to the universal level. The second part of the paper presents the pre-conciliar conferences and the issues they faced. The general conclusion of the paper is that the institution of synodality in the Orthodox Church has surpassed its canonical significance, which will always be unquestionable, and that it has gained its ecumenical perspective, thus becoming a factor of modern inter-church and inter-religious relations.*

Keywords: *sinodality, Council of Crete, particular councils, ecumenical councils, pre-conciliar conferences.*

Датум пријема рада: 03.01.2021.

Датум достављања коначне верзије рада: 13.09.2021.

Датум прихватања рада: 06.10.2021.